

MÜZİK OLGUSU, ORTA ÇAĞ, NOTA İŞARETLERİ, GREGOR VE MISSA ÜZERİNE

THE MUSICAL PHENOMENA, MIDDLE AGES, NOTE SIGNS,
ABOUT GREGOR AND MISSA

DOÇ. **EBRU KARAAĞAÇ**

Hacettepe Üniversitesi Ankara Devlet Konservatuvarı
Yaylı Çalgılar Anasanat Dalı Keman Sanat Dalı
e.karaagac@hotmail.com

Geliş Tarihi: 30.09.2013

Kabul Tarihi: 27.01.2014

Öz: Müzik yüzyıllar boyunca insanların ilgisini çekmiş, insanların ilk çağlardan itibaren buldukları çeşitli enstrümanlar ile bu alan sürekli olarak zenginleşmiştir. İlk çağlarda kullanılmış olan enstrümanlar müzik için değil haberleşme amacıyla icat edilmiş ve kullanılmıştır. Din olgusunun insan hayatına girmesiyle birlikte, müzik yalnızca din için kullanılan bir araç olmuştur. Bu yüzden bu sanat türü yavaş ilerlemiştir. İnsanlar, söyledikleri şarkıları kağıt üzerine geçirme ihtiyacı duyana kadar yüzyıllar geçmiş, uygulama yöntemlerinin gelişmesi de bir o kadar sürmüştür. Müzikte kullanılan notaların, ilk kez 5. yüzyılda alfabe ile adlandırıldığı öne sürülmektedir. Kilise ise bu sistemi ancak bir yüzyıl sonra benimsemiştir.

Anahtar Sözcükler: Neolitik Dönem, Tunç Çağı, Hitit, Orta Çağ, Gotik Çağ, Rönesans Dönemi Enstrümanları, Gregor Melodileri, Neuma.

Abstract: From the beginning of time, people always interested in music. Till first centuries, people developed some musical instruments to satisfy their interest in music. First musical instruments were not being developed for 'music' but they were developed for communication. With the 'religions' entering peoples lives, music was only being used for religion. So that the music science developed rather slowly, and writing songs on paper took centuries, also building methodologies for 'writing songs on paper' also took centuries. It is being though that notes were first written on paper on 5th century. Church started to use this method after a century.

Keywords: Neolithic Age, Bronze Age, Hittites, Middle Ages, Gothic Age, And The Renaissance Period Instruments, Gregorian Melodies, Neuma.

Giriş

Müzik Olgusu, Başlangıcı, Varoluş Serüveni

Bugün bir sanat dalı olarak uzun yılların eğitimini ve emeğini gerektiren müzik sanatı, diğer sanat dalları arasında en ilkel ve en temel güdülerden kaynaklanmış olanıdır. İlk insanın doğa seslerini yansıtması, kendi sesini, rüzgarın, denizin, kuşun sesine benzetmesi, ezginin doğması yolundaki ilk adımlar olmuştur. Önce doğayı yansıtmak için sesini yükselten insanoğlu, zaman içinde yalnızlığını unutmak ve doğa güçlerine tapınmak için mırıldanmaya başlamış, korkusunu yenmek için çığlıklar atmış, daha sonra da ruhsal değişimine göre kimi neşeli kimi hüzünlü ezgiler yaratmıştır. (Gür, 2007, s.64-98).

Görsel 1. Elbaş, O. (2011). (Boğa Kükreten Çizimi \Bull Roars Illustration) O, Elbaş. Türkiye’de Müzik Kültürü (s.7). Ankara: AKM (2011).

İnsanoğlu, iki ayağı üzerinde yürümeye ve kollarını ellerini kullanmaya başladığı günden beri kültürel etkinliklerde bulunmuştur. Bununla beraber insan, belirgin anlamıyla ya da belgelerle izlenebilen biçimde yaratıcı ve üretici olma durumuna ise ancak M.Ö 10.000 sıralarında, göçebelikten yerleşik düzene geçtikten sonra ulaşmıştır. Yaklaşık yedi bin yıl sonra M.Ö 3.000 civarında yazıyı icat edip kullanmayı başardıktan sonra ürettikleri, daha da anlaşılabilir olmuştur.

Yerleşik düzene geçmek; daha güvenli yapılar içinde ilk aile ve toplumsal yaşamları kurmak, insanoğluna gıda, her çeşit mal ve en önemlisi deneyimlerini biriktirme olanağını sağlamıştır. Maddi birikimleri, alışverişe ve ticarete yol açmış, insanoğlunun birlikte yaşamasının getirdiği işlevler ise çeşitli türde alışkanlık edinmeyi gerektirmiştir. Bu birikimleri saklama çabası kültürel bir alt yapı ve geleneksel değerleri oluştururken, bu yapıyı gelecek kuşaklara taşıma isteği yazının icadına yol açmıştır. Sonuçta bu birikimler ile elde edilen ürünler, o toplumun kültürünü ve ilk sanatsal değerlerini oluşturmaktadır.

Görsel 2. Elbaş, O. (2011). (Neolitik kemik kaval parçası\Poplar part of the Neolithic bones). Ankara,- Türkiye: Elbaş, O. Fotoğraf Koleksiyonu.

Görsel 3. Elbaş, O. (2011). (Tunç çağı idiofonları Sistrum ve Çalpara \Idiofon BronzeAge Sistrum and Swing). Ankara, Türkiye: Elbaş, O. Fotoğraf Koleksiyonu.

Bu ilk toplumlar, düşüncelerini anlatmak için resimli yazıyı, yani kutsal yazı adını taşıyan hiyeroglifi ve çok sonra da alfabeyi yoktan var ettiler. Alfabe, insanoğluna bilgisini ve düşüncelerini saptama ve saklama olanağını sağlamıştır. Bu bağlamda bilgi ve ardından bilim ve kültür/sanat birikimi elde edilebilmiştir. Böylece insanoğlu, alfabenin kullanılmaya başlamasından sonra insanlık tarihi için kısa sayılabilecek bir süre (5 bin yıl) içinde uzay çağına girme başarısını göstermiştir (Elbaş, 2011, s.5-23) .

Görsel 4. Elbaş, O. (2011). (Geç Hitit ortostatı ve Hitit Dönemi İnanlık vazosu büyük lir \ Late Hittite Orthostat and Hittite period İnanlık the large lyre vase). Ankara, Türkiye: Elbaş, O. Fotoğraf Koleksiyonu.

Arkeolojik belgelere bakıldığında insanoğlunun yerleşik toplumsal düzene geçtiği süreçte müziğin büyüleyici, hastaları iyileştirici, toplum içinde uyarıcı işlevler kazanmış olduğu söylenebilir. Bilinmeyen güçlere tapınmak, iyi bir av için yakarıшта bulunmak, bir tehlike anında insanları uyarmak gibi işlevler için çalgılar ve müzik kullanılmıştır. Zaman içinde müzik, destanlara bilgi taşıyan, savaş öncesinde kabileyi coşturup yüreklendiren bir araç haline de dönüşmüştür. Müzik ile ilgili ele geçen ilk belgeler müziğin, toplumu yöneten güçlere ya da ruhani işlevlere dönük yapıldığını göstermektedir. Zaman içinde toplumsal yapılar değiştiğinde de bu ilk ezgilerin, saray ve tapınak törenlerinde önemli rolleri olduğu anlaşılmaktadır. Çoğunlukla bu ezgilerin, saray törenlerinde yönetenleri kutlama ya da onurlandırma, tapınaklarda tanrılara yakarış, kahramanlara övgülerde bulunma gibi konular üzerine olduğu görülmektedir.

Görsel 5. Karaağaç, B. (2010). (Roma dönemi lir çalan müzisyen figürünü \ Musician figurine playing Roman lyre). İzmir, Türkiye: Efes Müzesi \ Karaağaç, B. Fotoğraf Koleksiyonu.

Antik Çağlarda dansıyla, çalgısıyla her çeşit törenin baş konusu olan müzik, tarihin akışı içinde giderek düşünce ve imge gücünü uyarılmış, her çağda, her kültürde kendine özgü bir üslup, o toplumun gereksinimlerinden doğan bir anlatım yolu bulmuştur. Örneğin; Af-

rika'da vurma çalgı geleneğinin temelinde uzak boylar arasında haberleşme gereği ve yöntemleri yatmaktadır.

İnsanoğlu, kendi sesini kullanabilmeyi, nesnelere birbirine vurup ses çıkarabilmeyi, bir hayvan kemiğine üfleyip ses çıkarmayı başardığında müzik tarihini yazmaya başlamıştır. İnsan ilk olarak kendi yetilerini kullanmayı öğrendiğinde, onu güçlendirmek ya da büyütmek için çeşitli araçlar oluşturmaya başlamıştır. İşte bu ilk araçlar ya da çalgılar arasında, el çırpma, ayak vurma'nın yarattığı ritim gücünü pekiştirmek için çeşitli idiofonlar (taşları vurarak ses çıkarma gibi eylemler, kemikten raspa/balıksırtı vb. çalgılar), derili vurmalar, kamıştan ya da hayvan kemiğinden üflemeli düdük/kaval, boğa kükreten denilen hava akımlılar sıralanabilir.

Görsel 6. Elbaş,O. (Demir Çağı, çifte kaval çalan müzisyen \Iron age, musician who is playing a double flute). Türkiye'de Müzik Kültürü (s.14) Ankara: AKM (2011).

Bugün klasik Batı müziği olarak bilinen müzik, eski uygarlıkların müziğinden beslenmiştir. Bu müzikler, müziğin evrimini değilse bile doğumunu etkilemiştir. Dönemin kültürü, mimari yapıtları, heykelleri ve edebiyat örnekleri daha sonraki çağların kültürünü ve özellikle sanatını etkilemiştir. Sonuçta binlerce yıllık süreç içinde müziğin doğudan batıya etkileşim içinde olduğu söylenebilir.

Homeros, İlyada ve Odyssea'da müziği, tanrısal bir uyarı, insan kişiliğini etkileyen bir güç olarak göstermişti.

Yine bu dönemde, müziksel düşüncenin gelişimini etkileyen filozofların başında Sisamlı Pythagoras (M.Ö. 5-6) gelir. Müziksel uyumu matematik formülleriyle dile getiren bu felsefeci, farklı büyüklükte çanlarla bir skala düzeni yaratmış, bir çekiçle vurduğu çanların tınlarından yararlanarak oluşturduğu sekizli ve dörtlü aralıklardan oluşan ses dizisi, sonraları "Pythagoras gamı" adıyla anılmıştır. Pythagoras'ı izleyenler bu oranları tek telden oluşan bir çalgı üzerinde denemişler, böylece tüm bir müzik sisteminin doğru tonlaması entonasyon sağlanmıştır. Pythagoras'a ve Platon'a göre müzik, sanatın bir dalı olduğu kadar matema-

tik bilimini de içine alır. Müziğin geleneğindeki matematiksel mantığın doğru tonlamaya etkisi, onun gelişmesine büyük katkı yapmıştır. Aristoteles'e göre müzik doğrudan ruhsal tutkuları dile getirmektedir. Üzüntüyü, mutluluğu, kahramanlığı sergiler.

Görsel 7. Ataman, A.M. (Pythagoras tarafından geliştirilen seslerin bölünüşünü tanımlayan çan sistemi \Developed by Pythagoras that defines the sound of the division bell system). Musiki Tarihi (s.108) Ankara: MEB. (1947).

Bu çağın müziği Orta Çağ ve Batı müziğinin başlangıcını etkilemiş, ayrıca müzik düşüncesi ve kuramı da batı kültüründe yüzyıllar boyu derin izler bırakmıştır. Milattan önceki dönemde oluşan, gelişen ve yaşayan müzik, bundan sonra gelen çağda (Orta Çağ) kilisenin ya da o dönem dinin bağnaz baskısı altında soluk alamamış ve bin yıl gibi uzun bir süreçte, büyük güçlükler içinde ve her şeye rağmen sınırlı da olsa gelişimini sürdürmüştür. Kitlelerin yaşam kaynağından ve özellikle onun dinamiklerinden uzaklaştırılmaya çalışılan müzik, sanat yolunda çok önemli bazı aşamaları da bu dönemde yaşamıştır.

Orta Çağ

Orta Çağ, milattan sonraki ilk yüzyıllardan başlayarak bin yıldan fazla süren geniş bir dönem kapsar. Bu dönemin karanlık çağ olarak da anılması, kilisenin bağnaz egemenliğinde, dünyasal zevklerden yoksun bırakılmış, araştırma, keşfetme, kendi ve çevresini tanıma özgürlüğü elinden alınmış insanın, ölümden sonrasına hazırlık yapması gereken kutsal bir ortama yönlendirilmiş olmasında yatar. Orta Çağ, Antik Çağ ile Rönesans'ın arasına girerek müziğin sürekliliğini ya da gelişimini kesintiye uğratmıştır denilebilir. Hıristiyan Katolik kilisesinin ilk papazları, kilise içine çalgısal müziğin girmesini birkaç yüzyıl boyunca engeller. İlk Çağ'a ait müzik, putperestliği ve dünyasal zevkleri çağırıştırmaktadır. Çalgılar, danslara eşlik amacıyla kullanılmıştır. Oysa kilisede en kutsal çalgının insan sesi olduğu kabul edil-

miştir. Müzik, tek sesli, kutsal, Tanrı'ya adanmış, duaları kolay ezberletmeye yarayan, ayinlere tılsımlı bir ortam katan araçtır. Böylece kendilerinden önceki müziği yasaklayıp, ona ait belgeleri de yok eden Orta Çağ papazları, yüzyıllar boyunca müzik sanatını kilise koroları ve tek sesli ilahilerle kendi egemenlikleri altında tutmuşlardır.

11. yüzyıldan İtalyan minyatürü.

Görsel 8. İlyasoğlu,E.(11.Yüzyıl İtalyan minyatürü \11. Century Italian miniature). Zaman İçinde Müzik (s.46) İstanbul:YKY (1994).

Belgelere göre Antik Çağ ile Erken Orta Çağ (Hıristiyanlık öncesi ve Hıristiyanlığın ilk yüzyılları) arasındaki müziğin benzer özellikleri, her ikisinin de yalnız melodi çizgisinden oluşan, tek sesli yapıda olmasıdır. Her ikisi de belli bir metine dayalıdır (Antik Çağ'da şiir ya da tiyatroya; Orta Çağ'da ise İncil'e). Bu çağın ezgileri, büyük ölçüde doğaçlamadan yararlanarak çalınıp söylenirdi. Antik Çağ'dan Orta Çağ'a aktarılan bir başka özellik de müzik sanatının doğayı, insan düşünce ve davranışlarındaki etkinlikleri konu almasıydı.

Miniature d'un manuscrit latin provenant de l'abbaye de Saint Martial de Limoges (XIIe siècle).

Görsel 9. (Saint Martial Limoges Manastırında bulunan (yazarı bilinmeyen) bir Latin el yazması minyatürü \Miniature d'un manuscrit latin provenant (no name) de abbey saint martial limoges). Paris, Fransa, Loure Müzesi\Manuscript from The Book of Fauvel.

Hıristiyanlar ilk zamanlar doğal olarak Antik Çağ'ın (Anadolu, Mezopotamya, Mısır) farklı kùltürlerinin binlerce yıllık sürec içinde oluşturdukları tapınak müziklerinden etkilenmişler ve ortaya çıkan yapı, Roma ve Grek yoluyla tüm Avrupa'ya yayılmıştır.

Doğudaki Hıristiyan kiliselerinde mutlak bir yönetim birliği kurulamadığından, her biri kendine göre farklı tören biçimleri geliştirmiştir. Bizans ayinleri birinci Jüstiyan'ın 527'de taç giymesıyla yerleşik bir geleneğe kavuşur. Bizans ezgileri tek sesli, makamsal ve bağımsız ritimlerle donanmıştır. Bu ezgiler, Ortodoks, Yunan, Rus ve Doğu Ortodoks kilise müziği için önemlidir. Önceleri kiliseye yalnız org girmesine izin çıkmışken, sonradan yalnız Noel gecelerinde kilisede üflemeli ve vurmali çalgıların da yer aldığı yönünde görüşler de vardır.

CHARIVARIS
Miniatures du roman de Fauvel (début XIVe siècle)

Görsel 10. Bois,G. (1320). (Charivaris Minyatürü \Charivaris miniatures)
Paris, Fransa: Loure Müzesi\Manuscript from The Book of Fauvel.

Batıda müziğin, evrimini ve gelişimini kiliseye borçlu olduğu yönünde görüşler vardır. Kilise, dinsel kaygılarla dini tören müziğini düzenlemeyi gerekli görmüş ve böylece bireysel yaratışa bir ortam hazırlamış olmasına karşın aynı kaygılar ile dinsel inanç kavramıyla bağdaşması çok güç olan bireysel anlatım özgürlüğünü engelleyerek evrimi geciktirmiştir. Hıristiyanlığın ilk on yılının "Karanlık Çağ" olarak adlandırılması özellikle müziğin, bu süreçteki gelişim hızını da nitelendirmektedir. Hıristiyanlık çağının ilk "on yüzyılı" ile günümüze uzanan ikinci "on yüzyılı" arasındaki gelişim ivmesinde görülen fark çok büyüktür. "Aydınlanma Çağı" ile başlayan süreç ve müziğin yeni evrimini hazırlayan ortamların nitelikleri, onun gelişimine büyük katkı sağlar.

Görsel 11. Elbaş, O. (2010). (Neuma \Neuma) Ankara, Türkiye: Elbaş, O. Özel Koleksiyonu.

Müzikte İlk Nota Hareketleri (Neumalar)

Bugünkü notalama sistemine ancak 16. yüzyılda varılabilmektedir. Seslere ad vermeyi ilk düşünen Romalı filozof Boethius (M.S. 480-524) olmuştur. Dizideki seslerin her birini bir harf ile adlandırmayı ilk o öne sürmüştür. Bugün bile notaların la, si, do vd. yerine A, B, C vd. diye adlandırılmaları Boethius'tan kalmadır. Notaların Do, Re, Mi vd. bugünkü şekliyle adlandırılmasını ilk öneren 10. yüzyılda yaşamış bir Milanolu keşiş olan Guido Arrezzo olmuştur. Bu adları da bir ilahinin her bir satırının ilk hecesinden almıştır.

Gregor Melodileri

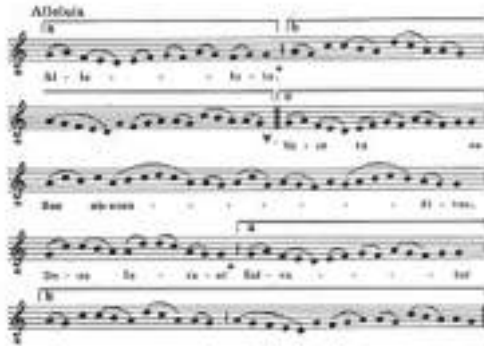
Kutsal yazılardan alınmış sözlerle birleştirip söyledikleri ilahilerin yalın melodileri, Antik Dönem uygarlıkları (Mısır, Mezopotamya, Anadolu) ile Yunan ve Roma'nın tek sesli ve güncel halk havalarıydı. M.S. 325'te Constantine, Hıristiyanlığı Roma'nın resmi dini olarak tanıdı. İmparatorluğun merkezi İstanbul oldu. Bizans'ın dinsel törenleri kilise egemenliğinin önemli merkezlerinde (Roma, İstanbul vd.) gelişerek belli bir form ve şekil kazandı. Dinsel tören müziğinin biçimlenmesi yolundaki çabalar, kilisenin ya da papazların görüşleri doğrultusunda yürütülüyordu. Halk müziğinin kiliseye daha çok sızmasını önlemek için yoğun çalışmalar yapılıyor ve çalgıların dinsel tören müziğinde kullanılması kesinlikle yasaklanıyordu. Törenlerde melodiler, kadın seslerinin asla katılmadığı bir koroyla söyleniyordu. Doğu makamları ise ezgilerin temeliydi. 4. yüzyıla dek ezgilerin hiçbir gelişme göstermediği, saflığını koruduğu bilinmektedir. M.S. 325'de Konstantin, Hıristiyanlığı Roma'nın resmi dini olarak tanıyınca, dinsel törenlerin dili de Latince oldu.

4. yüzyılda Milano Piskoposu Aziz Ambrosius (340-397) Bizans'tan Milano'ya gitmiş ve İbrani ezgilerinin etkisindeki halk ezgilerini, dinsel içerikli sözlerle birleştirmiştir. Halk ezgilerine ait bu derlemeler, Ambrosius ezgileri olarak anılır ve bugün bile Milano kiliselerinin törenlerinde yer almaktadır.

6. yüzyılda halk müziği ve çalgılar, puta tapıcılığın simgesi sayılıyordu. Ancak hiç istenmemesine karşın, halk müziğinin kiliseden içeri girmesi önlenemiyor, halk ve kilise müziğinin hoş görülme-yen birleşmesi, Papa Gregor'u (M.S. 540-604) çok kaygılandırıyor. Bu kaygı Gregor'u bütün Hıristiyan dünyasının kiliselerinde yapılacak törenleri standardize etme fikrine yönlendirdi. Kilisenin tek sesli tören melodileri o günden bugüne, Roma Papa'sının adını taşır ve Gregor melodileri ya da saf şarkı (Chant Gregorien, Cantus Planus) diye tanınır. Gregor, Hıristiyan dünyasının dört bucağına, tören müziğini birleştirme işini görsünler diye, şarkıcılar ve öğreticiler gönderdi. "Schola Contorum" adıyla erkeklerin ve erkek çocukların eğitildiği bir müzik okulu kurarak notalamada "neuma"lardan faydalanılmasını sağladı. Böylece, kilise müziğinde bilimsel çalışmalar başlatılmış ve melodilerin bozulmadan, bir başka ifadeyle o dönem yöneticilerinin uygun gördüğü standartlarda geleceğe doğru taşınma isteği ilk nota işaretlerinin (neumalar) ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Papa Gregor'un birleştirme ve sınıflandırma çabaları, kilise müziğinde yürütülen bilimsel çalışmalar ve ortaya çıkan ezgiler, 16. yüzyıla dek tüm Batı müziğinin temel esin kaynağı olmuştur. Orta Çağ'a özgü vokal müzik biçimleri bu yalın ezgilerin çatısında kurulmuştur. Gregorius şarkılarının başlıca teknik özellikleri, tek sesli bir melodi çizgisinde, Latince sözlerle dayalı, eşliksiz erkek korusu için, belli bir ritmik düzeni olmayan bugünkü major –minör gam dizilerinden farklı, makamsal bir yapıda olmalarıdır. Bu ezgiler ölümden sonrasını düşünen, nesnel bir tavırla ve metnin içerisindeki kutsallığı yansıtan bir ağırbaşlılıkla okunmalıdır. Sesin özelliğinde dinginlik ve güven duygusu yatmalıdır. İçten, derin duygular taşıyan huzurlu bir ortam getirmelidir. El yazması olarak korunmuş en eski Gregorius ezgileri 9. yüzyıldan kalmadır. Önceden kuşaktan kuşağa kulaktan kulağa taşınan ezgiler, giderek neuma'ların harften simgeye dönüşmesiyle kalıcı belgeler olmuştur.

Gregor melodilerinin söylenmesine, 7. yüzyıldan sonra org eşliği için izin verilmiş, bu izin sonrasında yasak delinmiş ve çalgılar, yavaş yavaş kilise kapısından içeri girmeye başlamıştır. Org, 7. yüzyılda kilise yöneticilerinin de hoş görmeye başlamasıyla, dinsel törenlerde koronun sesini desteklemek amacıyla kullanılmaya başlanmıştır.

Görsel 12. İlyasoğlu, E. (Günümüz Nota İşaretleri\Today's note Signs). Zaman İçinde Müzik (s.10) İstanbul:YKY. (1994).

Zaman ilerledikçe kutsallığın sınırları aşıyor ve din dışı şiirler de Gregor melodilerine sızıyordu. 10. yüzyıldan sonra müzik artık kilise duvarları içinde gelişen, fakat evrimini dinsel kaygılardan değil, din dışı konulara da yönelen bir sanat dalına dönüşecekti.

Missa

Orta Çağ'ın başlıca ayin müziği biçimidir. Törenlerde en son okunan dua olduğundan, "tören sona erdi, gidebilirsiniz" anlamına gelmektedir. Katolik kilisesinde ekmek ve şarabın takdis ayininde söylenen bu müzikler, solistler ve koro tarafından seslendirilirdi.

Tarih boyunca pek çok besteci, missa biçiminde eserler bestelemiştir. Johann Sebastian Bach'ın Si minör Missa'sı ya da Beethoven'ın Missa Solemnis'i kilise törenine eşlik etmeye elverişli olmayan yapıtlardır. Bu anlamda müzik tarihinde missa'nın bir vokal biçim olarak gelişmesi 16. yüzyıla dek sürer. 17. yüzyılda orkestranın eklenmesiyle yeni ve büyük bir müzik biçimi olarak daha sonra pek çok besteciye esin kaynağı olmuştur.

Sonuç

Bu makalede; ateşin bulunmasıyla birlikte doğan müziğin, insanın önce çevresinde olan biteni, sonra kendi içinde yaşadıklarını ifade etmek için gereksinim duyduğu bir anlatım ve ifade biçimi olarak ortaya çıkması, ardından da yüzyıllar içerisinde bir sanata dönüşmesi ve tarih boyunca gelişimi belgelere dayanarak anlatılmaktadır.

Kaynakça

Ataman, A.M. (1947). Musiki Tarihi. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Elbaş. O. Kütüphanesi ve Özel Arşivi.

Elbaş, O. (2011). Türkiye’de Müzik Kültürü. Elbaş, O. (Ed). Tarihsel Süreç İçinde Türkiye’de Müzik Kültürü ve Müzik Müzesi. Ankara: AKM.

Gür, S. (2007). Anadolu Uygarlıkları. İstanbul: Alfa Yayıncılık.

İlyasoğlu, E.(1994). Zaman İçinde Müzik. İstanbul: YKY.

Karaağaç, B. Özel Fotograf Koleksiyonu.